

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
Atatürk University Journal of Faculty of Letters
Sayı / Number 64, Haziran/ June 2020, 185-195

**KAZAN BEY'İN OĞLU ORUZ'UN TUTSAK OLDUĞU HİKÂYEDE
MİTİN İŞLEVİ***

**The Function of Myth in the Story in Which Kazan Bey's Son Oruz is a
Prisoner**

(Makale Geliş Tarihi: 20.01.2020 / Kabul Tarihi: 08.03.2020)

Nilüfer AKA ERDEM**

Öz

Varlığın oluşumuyla birlikte ortaya çıkan çeşitli inançlar sistemi, her varlığın iletişim kanallarına göre değişerek yüzyıllar sonra dahi etkinliğini sürdürebilmektedir. Bu noktada mit kavramı da insanlığa ait hayatı anlamlandırma ve deneyimlerin oluşturduğu kurallar silsilesinin devamlılığını sağlama bakımından insanlık tarihini inşa edici bir rol üstlenmektedir. Mitik söylemin yaşamın düzene konulmasındaki çok yönlü etkinliğini Joseph Campbell; dinsel, kozmolojik, toplumsal ve psikolojik olarak sınıflandırır. Mitin iktidarını ortaya koyan bu işlevlerin yansımaları edebi metinlerde incelenme olanağına sahiptir. Oğuz Türklerinin yaşamsal alanını yöneten değerler dizgesini değişik yönleri ile aktaran Dede Korkut Hikâyeleri de özelde Türk mitolojisine genelde bütün insanlığın ortak noktalarına dikkat çeken anlatılardır. Toplumsal ilişkiler ağını yöneten sosyolojik mitolojinin işlevleri "Kazan Bey'in Oğlu

* Bu makale 2-5 Mayıs 2019 tarihlerinde Ardahan Üniversitesi tarafından düzenlenen I. Uluslararası Mitoloji Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri metninin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; *Assist Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature, nilufer.akaerdem@hbv.edu.tr, ORCID-ID: <https://orcid.org/0000-0001-7379-3468>.*

Oruz Bey'in Tutsak Olduğu Destan" adlı hikâyenin kurgusunun temelini oluşturmaktadır.

Mitin eğitsel, yönlendirici ve kurucu işlevinin toplumsal alanı inşa etmesi hikâyede gelenek, görenek ve akıl çerçevesinde ortaya konulmuştur. Kazan Bey ve eşi Burla Hatun'un mitik iktidarın merkezinde yer alarak oğulları Oruz'un mitsel bilince ulaşmasındaki etkileri, söylemin anne-baba kültüründen tamamlanması, mitin işlevinin artırılmasında kuralların kurucu yönü, zıtlıkların mücadelesi, kolektif şuurun kozmosu oluşturması, mitin iktidar konumundaki sosyolojik işlevi dikkate alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mit, Sosyolojik Mitoloji, Kaos-Kozmos, Kazan Bey, Oruz, Dede Korkut.

Abstract

Several belief systems that emerged by the formation of existence can maintain its efficiency even after centuries by changing based on communication channels of every living creature. Herein, the concept of myth plays a constructive role in the history of humanity in terms of providing a chain of rules that are composed of experiences and efforts for interpreting human life. Joseph Campbell classifies versatile efficiency of mythic discourse in regulating life as religious, cosmological, social and psychological. Reflection of these functions that show the power of myth has the chance to be analyzed in literary texts. Dede Qorqut stories that express values system which manages the vital area of Ghuzz Turks are the stories emphasize the common points of humanity in private and also the Turkish mythology in general. The functions of sociological mythology that govern social relations network form the basis of the story called "Epic in which Kazan Bey's Son Oruz Bey is Prisoner.

The myth's educational, guiding and founding function's constructing the social space has been demonstrated in the story within the framework of traditions and the logic. Effects of Kazan Bey and his wife, Burla Hatun on their son, Oruz in reaching mythic consciousness by taking place in the centre of power will be reviewed by considering the sociological and psychological function of myth in power. Besides, following issues will be discussed as well; being completed the discourse through parents cult; the constructive role of rules in increasing the function of myth; contradictions struggle; being, formed cosmos by collective conscience by considering the sociological and psychological function of myth in power.

Keywords: Myth, Sociological Mythology, Chaos-Cosmos, Kazan Bey, Oruz, Dede Qorqut.

Giriş

Her toplumun yaşamı algılama, değerler dizgesini harekete geçirme ve inşa etme bakımından mitler, kökenleri eski çağlara ait sosyal, psikolojik, dinsel ve kül-

türel yapılanmaların sembolik ve özgün ifade biçimleridir. Evrensel anlamda insanlığın inanışlarına dair değer katmanlarını oluşturması bakımından her toplumun kuralları dizgesini de belirlemektedir. Bu noktada mitler, düşünce unsurunun ötesinde hayata geçirilmek istenen hem kolektif hem bireysel bilinç katmanıdır. Fuzuli Bayat'a göre; “*Mitoloji, kozmosun ortaya çıkışını, düzenin sebebini, varoluş ideolojisini, insanı çevreleyen canlı ve cansız, görülen ve görülmeyen, olağanüstü ve sıradan, maddi ve manevi her şeyin kavranılabilmesi veya bunun bir parçasıdır*” (Bayat, 2016: s. 13). Dolayısıyla mitoloji hayatı her yönüyle kuşatmaktadır. Böylece hayatı oluşturan zıtlıklar da mitin içerisinde yer alır. Böylelikle “*Mit, dünya hayatındaki gerçekliğin ta kendisidir ve diyalektik mantığın sonucu ortaya çıkar*” (Bayat, 2016: s. 11). Bu zıtlıkların mücadelesi ve değerler kategorisinde yer almasıyla bazen açık bazen örtük mesajlar iletilir. Bu mesajlar mitin ruhunun ve görevinin işlevselliğini ortaya koyar. Yaşamı tasarımıyan mit, yaşamı kuşatan yönüyle de işlevseldir ve eğitici. Dolayısıyla; “*Mitoloji eski insanın eğitim sistemidir. Dünya ve çevredeki olaylar insanı eğiten, onu yaşama hazırlayan birer felsefi kanıt rolündedir*” (Bayat, 2016: s. 12). Bireyin eğitilmesinde hayata dair oluşumlar, mitin işlevini de etkilemektedir. Mit, kendini özgür biçimde ortaya koyacağı ve nesillerin de hayatlarında yönlendirici işlevi olan alan yaratır. Ortaya çıkışıyla birlikte devamlılığını bireylerin yaşam biçimlerinde gösterir. Çünkü

“Mitler insanın bugün içinde bulunduğu duruma gelmesine kadar olup biten bütün önemli olayları da anlatır; bir başka deyişle onun ölümlü, cinsiyetli, toplum halinde örgütlenmiş, yaşamı için çalışması gereken ve kurallara göre çalışan bir varlık durumuna gelmesine kadar olup biten önemli olayları anlatır” (Eliade, 2001: s. 20-21).

Dolayısıyla mit, genelde insanlığın özelde bir insanın gelişimini ve dünya hayatına uyumunu, her türlü yeniden bir yaratımı konu alır.

Mitin bireysel ve toplumsal anlamda hayatı kuşatan yönünü her topluluğun inanç sistemindeki konumu belirler. Mit ortaya çıktığı toplumun kökensele varoluş dinamiklerini taşıması ve sonraki nesillere aktarması bakımından “*bin yıllar boyunca halkların ve milletlerin, soyların ve kabilelerin etnik-medenî sisteminde hâkim olmuştur*” (Bayat, 2016: s. 13). Bu bağlamda mit her milletin tarihsel kaynaklarının hususiyetlerini ortaya koyabilecek denli derin, kuşatıcı, eleştirel niteliklere sahiptir. Mitin iktidar misali bireylerin dünyasını yönetmesi ve toplumların kendilerine özgü nitelikleri barındırması bakımından evrensel ama bir o kadar da milli oluşu dikkat çekmektedir. Böylece mitler, Oğuz Türklerinin bireysel ve toplumsal his ve arzularıyla birlikte siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, dini değerler dizgesini aktifleştirmektedir. Bu bağlamda Türk mitolojisinin zengin kültür mirasını günümüze aktaran Dede Korkut hikâyelerinde bireyin ontolojik anlamda kendini tanıma, tamamlama, hayata hazırlanma ve dünyasını inşa etmede mitin sosyolojik işlevi dikkat çekmektedir. Mitin söz ile dolaysız ilişkisi dolayısıyla hikâyeler mitin işlevlerini çeşitli boyutlarda barındırmaktadır. Dede Kokut Hikâyelerinin dördüncüsü “Kazan Bey'in

Oğlu Oruz Bey'in Esir Düştüğü Destan" adlı anlatıda da mitin iktidarının belli yansımaları incelenme olanağına sahiptir. Hikâyenin olay örgüsü şu şekildedir:

- Kazan Bey, Oğuz'un ileri gelenlerine verdiği ziyafette oğlu Oruz'a bakar ve ağlamaya başlar.
- Oruz babasına ağlamasının nedenlerini sorar.
- Kazan, Oruz'un on altı yaşına gelmesine rağmen henüz bir kahramanlık göstermemesine üzüldüğünü söyler.
- Oruz babasına, oğlu kahramanlığa babasının hazırlaması gerektiğini söyler.
- Kazan bu cevabı beğenir ve oğlunun yanına kırk yiğidi alıp kara dağlar üzerine ava çıkar.
- Çadırlarını kurup dinlendikleri sırada, durumu haber alan kâfir saldırıya geçer.
- Düşman saldırısını kendi casuslarından öğrenen Kazan Bey tedbir alır ama oğlunu tecrübesiz gördüğü için savaşa sokmak istemez.
- Oruz babasının yanında savaşmak ister, kırk yiğidiyle yedekte beklemeye babası tarafından ikna edilir
- Babasının savaşını izleyerek tecrübe edinen Oruz, kırk yiğidiyle birlikte meydana gelir.
- Kâfir, Oruz'u tanır onu esir alır.
- Kazan Bey, oğlunu bıraktığı yere döndüğünde bulamaz, Oruz'un korkup eve kaçtığını sanarak kızar ve eve gelir.
- Evine dönen Kazan Bey'i eşi Burla Hatun karşılar ve oğlunu göremeyince ağlamaya başlar.
- Burla Hatun, Kazan'dan oğlu Oruz'u getirmesini ister, Kazan yola çıkar.
- Kâfirlerle savaştığı yere gelince Oruz'un kırk yiğidinin öldürüldüğünü görür, Oruz'u bulamayıp onun kamçısını bulunca kâfirler tarafından kaçırıldığını anlar.
- Kazan Bey, Kanlı Kara Derbent'te kâfirlere yetişir.
- Baba-oğul karşılıklı konuşurlar, Kazan Bey düşman üzerine saldırır.
- Kazan Bey'in gözkapığına kılıç darbesi gelir, kan dolar, etrafı göremez.
- Bu olaylar sırasında Burla Hatun, yanına kırk kadın alarak yola çıkar. Kazan'ı takip eder, zor durumda ona yetişir.
- Oğuz Beyleri olay yerine gelir, düşman yenilir, Kazan Bey, Oruz'u kurtarır.
- Eve döndüklerinde Kazan Bey yedi gün yedi gece ziyafet verir.

Türk destan geleneği ve halk hikâyelerinin temel kurgusunda tutsak olma ve tutsaklıktan kurtulma/kurtarma motifi vardır. Bu hikâyede de alp tipinin gerekliliği olarak bu motifler kurgunun temelini oluşturmaktadır. Böylece hikâyede mitin iktidarı ve işlevi, temel vaka halkası tutsak olma ve tutsaklıktan kurtarma/kurtulma motifi çerçevesinde olayların başlangıcı itibariyle kendini ortaya koyar. Joseph Campbell mitlerin işlevlerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

“1. “Bireyde huşu, itaat ve saygı deneyimi uyandırıp besleyecek olan nihai gizem, aşkın adlar ve biçimleri var eden dinsel işlev,

2. “Mitolojinin ortaya kozmolojik bir evren imgesi koyduğu kozmolojik yönelim,”

3. “Mitolojinin geleneksel işlevi, kurulu düzenin geçerliliğini ve korunmasını sağlayan ahlaki düzen fikri, toplumsal yönelim,”

4. “Bireyin merkezileşmesi ve uyum kazanması (Psikolojik Yönelim)” (Campbell, 2003: s. 614-629).

Bireyler arası ilişkiler düzlemini ve toplumsal alanı yöneten sosyolojik mitolojinin yansımaları metnin dramatik seyrinde incelenme olanağına sahiptir. Kurgunun temeli bu bağlamda irdelenecektir.

1. Mitik İktidarın Sosyolojik İşlevi

Mitin esası, yaşama anlam ve değer kazandırmanın yanında, genelde topluma özeldir kişiye belli davranış normları kazandırmaktır. Hikâyede, baba-oğul-ana arasındaki olaylar mitin aileden başlayan toplumun geneline yayılan kurallar zincirini oluşturur ve en önemli halkaları ile bizi buluşturur. “Mitoloji, benlik bilinçliliğinin gelişim serüveni olarak ele alınması” (Saydam, 2011: s.49)’ndan yola çıktığımızda hikâyede Kazan oğlu Oruz’a eski zamanların benlik tasarımı yer alan savaşma, mücadele etme davranış kalıbını mitin temsilcisi olarak vermeye çalışır. Oruz’un düşmanla mücadele etmeyi öğrenmesi gerekmektedir. Mitin özünü oluşturan zıtlıkların bütünleşmesi her türlü mücadele ile yaşamsal alanda kendini ortaya koyar. Düşmanla mücadele, kötüyle mücadele, kuralsızlıkla mücadele,.. vb şekillerde bireylerin söylem ve eylemlerini yönetir.

Oruz’un benliğinin gelişimi öncelikle mitin iradesini kavramasıyla başlar. Yani ‘yeni’ ve ‘eski’ nin amacını, iradesini kavrarken kendini de oluşturmaya başlar. Bu iradeyi kavrama, sözle, eylemle ve ritüellerde öykünün gidişatında belirecektir. Çünkü “Mitler sadece sözde değil, hareket, ritüel ve ayinlerde de yaşar” (Bayat, 2016: s.13). Bu iradeyi kavrayış baba-oğul arasındaki sözlerle başlayacaktır. Kazan’ın Oruz’un mücadele etmeyi bilmediği için üzülmesinin karşısında Oruz, hünerli olmayı babasından görerek öğrenmesi gerektiğini düşünerek babasına şöyle söyler:

Oruz, “-A Bey baba! Deveci büyümüşsün, köşekçe (deve yavrusu kadar) aklın yok.

Tepece büyümüşsün, darıca (mısır kadar) kadar beynin yok.

Hüneri oğul atadan mı öğrenir a,

Yoksa atalar oğuldan mı öğrenir?_

Kaçan (ne zaman) sen beni alıp kâfir sınırına çıkardın,

Kılıç çalıp baş kestir?

Ben senden ne gördüm, ne öğrenem? dedi (Özçelik, 2016: s. 682).

Oruz 'yeni' olarak kendini bilme ve tamamlama yolunda arayışa girmiştir. Babayı benliğinin tasarlayıcısı olarak görmektedir ve bu yolda onun yegâne yardımcısı olduğunu babasına hatırlatmak ister. Babası bunun üzerine oğluna düşmanla mücadeleyi öğretmek için onu ava götürür. Çünkü “‘Mythos’, aslında içsel olan bir şeyin dışsallaştırılmasını sağlar” (Saydam, 2011: s. 49). Oruz için içsel olan bir gerçeklik yani mücadele yetisi, mitin temsilcisi Kazan ile dışa açılacaktır. Düşmanla mücadele yetisi ve iradesi evrensel bir olgudur. Oruz'un bireysel olgusu, evrensel ile birleşir ve kendi mitini oluşturma yönüne çevrilir. M. Bilgin Saydam bireyin mitik yolculuğunu şöyle ifade eder;

“Mitojen ve mitolojik atalarının öykülerinde birey kendi kökenini bulur. Her insanoğlu/kızı (bilinçlenme serüveniyle) bir mit kahramanıdır. Birey özgün yaşam yolunda yürürken, kendi bireysel mitini de oluşturur. Ancak özgün bireysel miti şekillendirirken, mitlerin 'zaman-sız'/zaman ötesi geçmiş'inin kahramanlarının çabalarını, çatışmalarını, yengi ve yenilgilerini kendi zaman ve uzamında tekrarlamış olur” (Saydam, 2011: s.49).

Oruz kendi mitini oluşturmaya çalışırken diğer mitlerin yaşamsal döngülerini de dönüştürmüş olur. Tevarüs eden mitsel tavır Oruz'da tekrar edilir. Babasıyla ava çıkması, babasının düşmanla çarpışması, kendinin de düşmana karşı koyma eylemine girişmesi ve olayların devamı da bu mitsel dönüşümün yansımalarıdır. “*Mitolojinin daha önce o yolda yürüyen insanlar tarafından çizilen içsel bir deneyim haritası*” (Campbell, 2013: s. 15) olması bağlamında Kazan Oruz'un yol göstericisi ve deneyimlerini gerçekleştirmesinde model rolünü üstlenir.

Babasından kendi benlik gelişimini tamamlaması yönünde istekte bulunması, Oruz'un mitin 'babacıl eylemlilik' (Saydam, 2011: s. 79) tasarımına yaklaşmasına işaret eder.

“Babacıl eylemlilik bireyin içinde yaşadığı topluluğun taşıdığı ve fertlerine sunduğu 'ortak bilinç' doğrultusunda mevcut 'logos ve nomos'u özümseme yolunda hareketi içerir. Bireyselleşmenin çekici öğesidir. Anne-çocuk ikili birliğinden ayrılarak bireyleşme yolunda ilerleyen çocuk-bilinç için bu öğe, eril ilkenin temsilcisi babanın şahsında somutlaşır” (Saydam, 2011: s. 79-80).

Oruz için babacıl eylem ortak bilince ulaşmadır. Babanın sabitliği ve erilliği de mitin iktidarının bir yönü olan gelenek, görenek ve akla denk gelir. Böylece Kazan, geçmişini yani miti; Oruz ise geleceği, şimdiki, Kemal Abdullah'ın deyimiyle yazı'yı yansıtmaktadır.

“Mitle yazının ilk münasebetlerinden, yani onların temasını sağlayan münasebetlerden bahsederken destanda dikkati çeken meselelerden biri kısmî olarak ‘safkalpli’ şeklinde adlandırdığımız sorulardır” (Abdullah, 1997: s. 77). Hikâyenin devamında Salur Kazan ile Oruz ava çıkarlar ve dinlendikleri sırada kâfirin casusu onları haber verir; “On altı bin kara giysili kâfir ata bindi, Kazan’ın üzerine at koştururup geldi” (Özçelik, 2016: s. 683). Kâfir düşmanla karşılaşan Kazan, oğluna geride durmasını söyler. Oruz ise burada mitle münasebet kurma aşamasının ilklerinden olan saf sorusunu sorar;

“Düşman diye neye derler? Kazan der: Oğul, ona düşman derler ki biz onlara yetişsek öldürürüz, onlar bize yetişse öldürür. Oruz der: Baba, cenk içinde bey yiğitler öldürseler kan sorarlar mı, dâva ederler mi? Kazan der: Oğul bin kâfir öldürsen kimse senden kan dâva etmez, amma azgın dinli kâfirdir, güzel yerde denk geldi. Fakat sen bana kötü yerde ayak bağı oldun oğul!” (Özçelik, 2016: s. 683).

Oruz’a düşmanla mücadeleyi öğretmek için ava çıkararak Kazan’ın Oruz’a düşmanın ne olduğuna dair bilgi vermemiş olması ilginçtir. Mitte tecrübenin esas olması ve bilginin eylemle ve deneyimle edinilmesi yani *alplik* anlayışı dikkati çeker. Bu kısımda mitin tecrübesi hâkim olmaktadır. Mitin eski ile yeni arasındaki alışverişi sağlayan fonksiyonu söz konusudur. Eski, bilgi bakımından üstündür, yeni ise o bilgiye mit aracılığıyla ve eyleyerek ulaşacaktır; “Soru soran şimdidir, soruya cevap veren geçmiştir. Soru soran tecrübesizlik, soruya cevap veren tecrübedir. Soru soran dağınıklığıdır, soruya cevap veren kuraldır, düzendir. Kısacası soru soran genç, yeni hayata atılmış yazıdır, soruya cevap veren ihtiyar, tecrübeli mittir” (Abdullah, 1997: s. 77-78). Böylece Dede Korkut mit, Baba Salur Kazan mit, Oğul Oruz ise yazı’nın temsilcisi olarak kolektif şuura hizmet eder.

Mitin sözcüsü Salur Kazan, geleceğin, şimdinin ve yazının temsilcisi Oruz’un benliğinin oluşturulmasında çekici olan güç ve tasarlayıcı öğedir. Bu sürekli değişim ve dönüşüm; “Toplumdan ferde, mitten yazıya, eskiden yeniye... vs. doğru sürekli devam eden/yönelen” (Arslan, 2007: s. 501) bir sistemdir. Bu sistemin kurucusu mittir ve bu anlatıda mitin galip gelmesi için ayakta tutulmaya çalışılan kurallar silsilesi ile karşılaşılır. Mitin yazıya hâkim olması şüphesiz onun eski zamanın yaşam alanında kurucu, oluşturucu güç olması sebebiyledir. Kemal Abdullah “Gizli Dede Korkut” adlı çalışmasında Kazan’ın Oruz’un ‘Düşman neye derler?’ sorusunun karşılığını mitin öğretici işlevinde şöyle değerlendirir;

“Mit böyle öğretir, kendi kurduğu ve yarattığı toplumun üyelerine bu çeşit yaşama ve bu çeşit mücadele etme dersi verir. Mit aynı zamanda yeni nesli, tecrübesiz, acemi, kanun kural bilmeyen yeniyi, dolayısıyla muhakkak ki yazıyı bu şekilde terbiye etmeye, ehlileştirmeye çalışır” (Abdullah, 1997: s. 79).

Mit, yazının koruyucusu kollayıcısı konumundadır. Salur Kazan, Oruz ’u mitin istekleri doğrultusunda yetiştirmek ister. Çift yönlü bir tavırla yazıya yaklaşan Kazan, düşman yaklaşınca oğlunu düşmanın çok güçlü olduğu konusunda uyarmak ister. Burada biraz oğlunun cesaretini ve çevikliğini ölçmek ister. İşte mit, yazıyı eylem anında, tehlike anındaki duruşu ile değerlendirir ve böylelikle onu gizli bir şekilde yetiştirir. Dolayısıyla; “*Ânın hâkim bilinci, mitin vardığı yerdir*” (Saydam, 2011: s. 57). Oruz’un zorluk anında mit meydana çıkar ve bu zamanlarda kendi gücünü gösterir. Şefkat ve korkutma şeklinde bir güç gösterisidir. Modern olanın yani şimdi olanın hikâyede yazının yaşamı anlamlandırmada zorlanması mitin yitirmeye başlamasının sonucudur. Umutsuzluk ve başına buyrukluğ olarak ifade edilen ferdiğin değer kazanmasıyla kaosun arttığı çağ insanının yaşamı anlamlandırması ancak mitin kozmosuna itaat etmekle gerçekleşir.

Hikâyenin devamında, Kazan Oruz’a pusuya yatmasını ve nasıl mücadele edileceğini öğrenmesini ister:

“ Oğul oğul, ay oğul!

Düşmana girip baş kesmedin,

adam öldürüp kan dökmedin.

elâ gözlü kırk yiğidini yanına al,

göğsü güzel koca dağlar başına çık,

benim savaştığımı, benim dövüştüğümü,

benim çekiştiğimi, benim kılıçlaştığımı,

gör, öğren ve hem bize pusula ol, oğul! dedi” (Özçelik, 2016:

s. 685).

Oruz babasının sözü üzerine geri döner. Dağ ardında pusuya yatar. Dağ metaforik anlamda Dede Korkut hikâyelerinde gücün sembolü olarak yer almaktadır. Dağ “*yer-sub*” ruhlarından kutsalı, güveni ve düzeni işaret etmektedir (Ozan, 2017: s. 145-146). Dolayısıyla Kazan oğluna dağlar başına çık derken gücü, güveni ve düzeni elde etmesini ister. Bu bölümde mitin yani sözün hâkim gücü ile söz konusudur. Hikâyede geçen şu ifadeler de mitin ve sözün eski zamanlardaki önemine ve gücüne işaret eder; “*O zamanda oğul baba sözünü iki eylemezdi, iki eylese o oğlanı kabul eylemezlerdi*” (Özçelik, 2016: s. 685). O zamanlar olarak ifade edilen, mitin zamanıdır; “*Mitolojik zaman paradoksal olarak zamandıışı bir zamansallığa, başlamış-bitmiş, kendi içinde kapalı bir değişmezliğe, dolayısıyla zamansızlığa tekabül eder. Hep var olan ve aynı kalan zamandır. Mitoz, insanı (bilinci) tarihten, onun ‘öldürücü kararsızlığı’ndan korur. Tarih değişmedir ve kayıplarla birlikte; tehlikelidir*” (Saydam, 2011: s. 66). Dolayısıyla hikâyede de tarihi içine alan yazının yani Oruz

'un kararsızlığı ve tehlikeli tavrı vardır. Mitin sınırlandırılmış belli bir zamanı yoktur. Mitte bütün zamanların hâkimi olan geniş bir zaman anlayışı vardır. Geçici olmayan, kuralların devamlılığı koruduğu düzenli bir zamandır. Tarihin kökeni olan mitin değişmezliği olayın yaşandığı ân için geçerlidir. Yani Oruz'un yaşadığı an için geçerli olan tarihten bağımsız bir zaman anlayışı vardır. Neticede Oruz'un yaşadıklarında etkin olan bir zamandır.

Oruz babasını savaşıırken görünce şevke gelir dayanamaz, babasından habersiz savaşa katılır ve esir düşer. Babasının yani mitin sözünü dinlemeyen yazının cezalandırılması gerekir ve böylece esir düşmesi bir cezadır; *“Kazan oğlunu ilk planda ibret olsun diye cezalandırmak ister. Cengâverlik kavramının bozulmaması için oğlunu kurban vermeye hazır olan baba, kendi içinde gizli ve şahsi bir duygunun yanmasına izin vermeden kesin olarak hareket etmeye hazırlanır”* (Abdullah, 1997: s. 127). Bu tavır mitin gücünün, kurallarının yıkılmaması için gösterilen bir tavidir. Mutlak hâkim olan mitin sözünün geri çevrilmesi, büyük suçlardan biridir ve toplum içerisinde o kişinin bir yeri olmaz. Yani mitin oluşturmaya çalıştığı kolektif şuur ve benlik bilinci oluşturulamaz. Oruz'un babasının sözünü dinlememesiyle mitin ahlaki yasaklarına ve yasalarına uymadığı için muhakkak cezalandırılacaktır. Ahlaki yasaklar içerisinde olan; *“Babaya itaat etmeme yasağı ile Yalnız karar alma yasağı”* (Abdullah, 1997: s. 108) nin ihlali söz konusudur. Oruz düşman eline esir düşerek cezalandırılır;

“Ođlana kara kepenek giydirmişlerdi, kapı eşiğı üzerine yan yatırmışlardı. Giren basar, çıkan basardı. ‘Eski düşman zalim oğlu elimize girmişken eziyetle öldürelim’ derlerdi. Kapı eşiğı üzerine yan bırakmışlardı ki bu arada Han Kazan yetişti, konur (yağız al) atını oynattı. Kâfir, Kazan'ın geldiğini gördü ürküdü. Kimi atına biner, kimi zirh giyer (Özçelik, 2016: s. 690).

Mitin genel hedefi toplum için geçerli olan kurallar bütününe uymak ve böylelikle 'biz' içerisinde biz'e bağılı benlik bilincine ulaşmış kişiler oluşturmaktır. Oruz bu kuralı bozması sebebiyle biz bilincinden sıyrıldığı için cezalandırılır ve Kazan eşinin isteğı üzerine oğlunu kurtarmaya gidecektir.

Kazan eve döndüğünde eşi Burla Hatun'la karşılaşır ve mitin hâkim gücü ile oğlunu esirlikten kurtarmak için yola çıkmak zorunda kalır. Burla Hatun oğlunu göremeyince Kazan'a karşı gelerek oğlunu getirmesini yoksa ona beddua edeceğini söyler. Burla Hatun'un bedduası ve ağıtıyla mitin gücü devreye girer. Mitin temsilcisi Kazan daha güçlü bir mitik öge ile sınanır. Bu öge 'ana miti'dir;

“Mitin bizi alıp götürüleceğı en uzak devir, yani aklın keseceğı ve düşüncenin kabul edileceğı en uzak devir anaerkil devirdir. Ana evladın tek sahibi, hatta onun bütün yapıp etmelerinin hâkimi haline gelmişti. Onun hayatını düzenliyordu... Ana, değerler sınıflandırmasında mite

ait kısmıdadır. Ana; geçmiş; ana, öğrenme mekânı, öğretene, terbiye eden, anlatandır” (Abdullah,1997: s. 85).

Hikâyede de ananın devreye girmesiyle mitin bize en eski anaerkil devri yaşatılacaktır ve yine mit hâkimiyetini koruyacaktır. Oruz ’u kurtarmaya giden Kazan’ın esir olmasıyla yine devreye giren Burla Hatun, kâfirle çarpışması ile de mitin anacıl yönünün gücünü sembolize eder. Çünkü “*Kadın, ‘ilkselliği’ içinde merkezci konumdadır” (Saydam, 2011: s. 104).* Kazan’la başlayan mitsel kural koyuculuk ve hâkimlik Burla Hatun ile başka bir yönünü ortaya çıkarır. Neticede mitin esası olan başlangıca yani ilksel olana dönüşle de her şekilde kendi varlığının savunuculuğunu yapacaktır. Annenin mitte bu denli önemli yer edinmesi onun fitrat olarak sahip olduklarıyla da ilgilidir. “*Annenin çocuğun eylemliliğini (şiddetini) görmesi, onaylaması ve diğer kâim katılımı, yani kendi varlığını ve eylemliliğini çocuğun eylem açılımına sunması, yani ‘şefkat’tir” (Saydam, 2011: s. 76).* Annenin devreye girişiyle Oruz’un lehinde gelişen olaylar halkası yine Oruz’un mitsel varoluşunu kazanması için hazırlanmış gibidir. Yani temel entrik kurgu Oruz’un etrafında tepede mit’in gölgesinin değiştirici gücüyle şekillenmektedir. Kazan, oğlunu kurtarmaya gittiğinde kendi gözünden yaralanır. Devamında Burla Hatun ve Oğuz Beyleri yardıma gelirler ve Oruz düşman elinden kurtulur eğlenceler düzenlenir. Hikâyenin sonunda Oğuz Beylerinin de yardıma gelmesi de mitin galibiyetidir. Yardımlaşma ve dayanışmanın örneğini gördüğümüz son olay halkalarında mitte var olan bütünlük söz konusudur. “*Mitin başlıca işlevi, bütün ritlerin ve bütün anlamlı insan davranışlarının (beslenme ya da evlilik olduğu kadar çalışma, eğitim, sanat ya da bilgelik de) örnek oluşturacak modellerini ortaya koymaktır” (Eliade, 2001: s. 18).* Son olay halkasında da aile ve boy birliğinin önemi vurgulanarak mitin kurallar çerçevesi de çizilir.

Mitin belirlenen işlevleri incelendiğinde hikâyede mitin işlevselliği belirlenebilmektedir. Oruz’un mitin kurallarına uyum sağlaması için Kazan’ın yaklaşımı, düzenin bozulmaması için Oruz’un babasının sözünden çıkıp düşmana saldırıp esir düşmesiyle cezalandırılması, ataya, mite saygı ve itaat ile mitin hâkimiyetinin kabul ettirilmesi bu işlevleri destekler niteliktedir. Dolayısıyla incelenen hikâyede mitin sosyolojik işlevinin işleyişi ana-baba-oğul üçgeninde toplumsal düzenin devamlılığını yansıtır biçimdedir. Oruz’un kendini tanıma ve bilme yolundaki arayışlarında ve bilinç serüveninde mitin etkinliği Campbell’ın “*Bireyin merkezileşmesi ve uyum kazanması (Psikolojik Yönelim)”* olarak ifade ettiği işlevi karşılamaktadır. Oruz’un kendilik bilincindeki serüveni onu daha büyük bir oluşuma dâhil etmektedir.

Sonuç

Mitin iktidarının yansımaları hikâyenin temel kurgusunda eylemler ve söylemler çerçevesinde ortaya çıkar. Campbell’ın sosyolojik işlev olarak sınıflandırdığı mitin eğitici, düzenleyici, kurucu ve yönlendirici işlevi, metinde Kazan ile oğul Oruz’un arasında geçen olaylar silsilesi merkezinde belirir. Mitin bireye ve topluma

kazandırmaya çalıştığı davranış normları, Oruz'un benlik bilinci tasarımının oluşmasında etkili olur. Oruz'un benlik tasarımı mitin iradesini algılaması ile başlar ve mitin temsilcisi babasının yönlendirmesiyle toplumsal düzenin de devam etmesini destekler. Babası, Oruz'u düşmanla mücadele etmek konusunda bilgilendirir. Mitin eğitici gücü, Kazan'ın Oruz'a eylem sırasında dersler, öğütler vermesi ve onu sınamasıyla gerçekleşir. Şimdinin, yazı'nın temsilcisi Oruz, tecrübesiz olduğu için babasından benlik gelişimini desteklemesi ve tamamlaması yönünde yardım isteyerek 'babacıl eylemlilik' te gelenek, görenek ve akli elde etmek ister. Esas zamanın sahibi ve mutlak kuralların, bilgilerin hâkimi mitin temsilcisi Kazan'ın yönlendirmelerine uymayarak çatışma mahalline giren Oruz, mitin hâkim gücüne karşı geldiği için düşmana esir düşürülerek cezalandırılır. Mit tarafından toplumsal düzenin sağlanması için Oruz terbiye edilip, ehlileştirilir. Oruz'un tutsak oluşuyla mitin hâkim gücü ve mitin eğitici, kurucu, düzenleyici sosyolojik işlevi de belirir. Böylece Oruz'un benlik tasarımı oluşur. Oruz'un biz bilincine tekrar varabilmesi için 'ana miti' devreye girer. En önemli mitik öge ve ilk unsur olan ananın devreye girmesiyle mitin galibiyeti, toplumsal düzenleyici işlevi Oruz'un lehinde gerçekleşir. Oruz'un mitin gölgesinde terbiye edilmesi Kazan'ın oğlunu kurtarma mücadelesi ile devam eder. Mitin devamlılığı için baba, ortak bilincin taşıyıcısı, aktarıcısı olarak yer alır. Hikâyenin sonunda Oğuz Beylerinin ve Burla Hatun'un yardıma gelmesi aile ve boy birliğinin önemini ortaya koymasından mitin birliktelik, bütünlük, dayanışma odaklı toplumsal işlevine işaret etmektedir. Dolayısıyla hikâyenin kurgusunda yer alan temel vakalar mitin sosyolojik işlevini destekler niteliktedir.

Kaynakça

- Abdulla, Kemal. (1997). *Gizli Dede Korkut*. (Haz. Ali Duymaz). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Arslan, Fatih. (2007). "Bireyselleşme Sürecinde Dirse Han Oğlu Buğaç". *Türk Dili*, S. 666, s. 498-505.
- Bayat, Fuzuli. (2016). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Campbell, Joseph. (2003). *Yaratıcı Mitoloji*. (Çev. Kudret Emirođlu). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Campbell, Joseph. (2013). *Mitolojinin Gücü*. (Çev. Zeynep Yaman). İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Eliade, Mircea. (2001). *Mitlerin Özellikleri*. İstanbul: Om Yayıncılık.
- Ozan, Meral. (2017). "Türk Mitolojisinde Dağ Kültü". (Ed. Turan, Fatma Ahsen-Ozan, Meral). *Türk Mitolojisine Giriş*.(s. 133-146). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özçelik, Sadettin. (2016). *Dede Korkut -Dresden nüshası- Metin, Dizin. Cilt 2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Saydam, Mehmet Bilgin. (2011). *Deli Dumrul'un Bilinci*. İstanbul: Metis Yayınları.